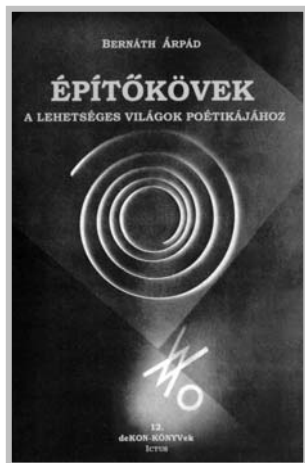


A deKON-könyvsorozat néhány kötetről

Az, hogy Bernáth Árpád tanulmánygyűjteménye, amely – az összeállítás célkitűzése szerint is – a szerző egész kutatói pályájának reprezentatív áttekintését nyújtja, a deKON-csoport gondozta könyvek egyikeként jelent meg, önmagában olyan kérdéseket fogalmaztat meg, amelyek éppen abban az irányban nyithatják meg a – hazai viszonylatokat tekintve meglehetősen ritka következetességgel és részletességgel kidolgozott elméleti keretet bemutató – munka lehetséges megközelítéseinek terét, amelyet a kötet élére állított (sejthetően valamely minősítő eljárás alkalmából készített) összefoglaló tanulmány lezárni igyekszik. A kötet kritikai olvasatát nagy mértékben bonyolíthatják az ebben a – tulajdonképpen az összes tanulmányt ismertető s egyben a kutatói pályá alakulástörténeti rajzát nyújtó – írásban sorakozó önértelmező, sőt sok esetben önértékelő gesztusok („[a szerző megkülönböztetései] figyelembe nem vétele mind a mai napig zavarokat okoz irodalomtudományi véleménycserékben”; „sikerült védhető saját álláspontot kialakítani”), amelyek nem sok diszkurzív lehetőséget hagynak pl. egy olyan megközelítés számára, amely esetleges kérdéseit vagy kételyeit úgy igyekezne megfogalmazni, hogy eközben a szerző munkásságának önminősítésével nem állna szándékában vitatkozni. A bevezető, de a többi tanulmány nagy része is meggyőző argumentációval, hatásosan bontakoztatja ki a saját teória tételeit és ezek defenzív apparátusát. A meggyőző érvelés hatásossága azonban nem okvetlenül esik egybe a hatás történetiségével, vagyis nem tekinthető a priori adottnak, hogy az erőteljes argumentáció meggyőzőereje a hatás kommunikatív folyamatában is érvényesül. E rövid recenzió keretei között pusztán azon kérdés megfogalmazása tűnik lehetségesnek, amelyet az eddigi gondolatmenet kiindulópontja implikál, vagyis hogy – az intézményes összetartozástól eltekintve – fennáll-e valamely kapcsolat a könyvsorozatot gondozó munkaközösség és a sorozat 12. köteteként publikált tanulmánygyűjtemény irodalomszemlélete között, illetve – tágabb és jóval produktívabb értelemben – miként közvetíthető a Bernáth által kidolgozott teória a hazai irodalomelméleti gondolkodás aktuális problémáihoz.



E közvetíthetőség nehézségei első látásra is nyilvánvalóak: a „lehetséges világok” elmélete számára alapvetőnek nevezhető logikai-szemantikai hagyomány tradicionálisan nem tartozik a magyarországi irodalomelmélet inspirációi közé, így pl. komoly – diszkurzív és terminológiai – „fordítói” munka volna szükséges ahhoz, hogy a könyv talán legfinomabb elemzéséből, a Frege jelentéselméletében rejlő ellentmondást („jelölet” és „tárgy” viszonyának tisztázatlanságát) feltáró tanulmányból kibontakozó, rendkívül fontos következtetések operacionalizálhatóvá válhassanak az irodalomelmélet olyan más diskurzusaiban, amelyekben éppúgy döntő jelentőséggel bír pl. a tu-

deKON-KÖNYVEK 12.

Szeged, 1998

418 oldal, 680 Ft

lajdonnév és a metafora viszonya (mint pl. Paul de Man hazai recepciójában). Az irodalomértelmezés stratégiáinak alakulása kiszámíthatatlan (ugyanis nyelvi) történés, így semmiképpen sem tekinthető Bernáth 1970–80-as években írt tanulmányai „vakságának” az, hogy a lehetséges világgént modellált irodalom konstitutív összetevőit megnevező terminusok „sorsa” némiképp szintén megnehezíti a fenti értelemben vett közvetítést: a „motívum”, akárcsak a „szimbólum” javarészt automatikusan használt irodalomtudományos „töltelékszóként” funkcionált még a legutóbbi évek hazai irodalomértelmező gyakorlatában is. Míg előbbi szisztematikus kidolgozására (amihez Bernáth írásai számos támpontot nyújtanak) még mindig nagy szükség volna, az utóbbi újragondolására tett kísérletek viszont ideologikus logikájú, viszonylag gyanús alakzatként határolták le a kifejezés terminológiai mozgósíthatóságát, alighanem jó okkal. Az „embléma” kifejezés aktualizálása az intertextualitás retorikájának szótára számára láthatólag nem tűnt indokoltnak. A lehetséges világok teorémájával implikált, harmonizáló tendenciát sejtető, paradox voltában azonban (legalábbis ebben az elméleti keretben) aligha feloldható „szövegvilág” fogalom láthatólag szoros összefüggésben áll azzal, hogy Bernáth számára az elbeszélő művek vizsgálatában alapvetően a „mese”, a szövegvilágot felépítő elvek motiválttá tételének logikai kritériumai dominánsak, szemben az elbeszélő struktúrák grammatizálhatóságának aspektusával. Egy ilyen megközelítésmód produktivitását a Nadas *Egy családregény vége* c. művéről nyújtott, máig meghatározó olvasat hatástörténeti potenciálja igazolhatja, ugyanakkor a Bernáth által kidolgozott elbeszéléseleméleti terminológia hatékonyságát megintcsak az gátolhatja, hogy a 80–90-es évek irodalomértelmezői „fordulatát” Magyarországon éppen egy olyan narratológiai érdeklődés vezette be, amely a Bernáth számára „pusztán időbeli és nem logikai” elsődlegességgel bíró elbeszélői szituáció történeti, alaktani vagy hermeneutikai problematikájára összpontosult.

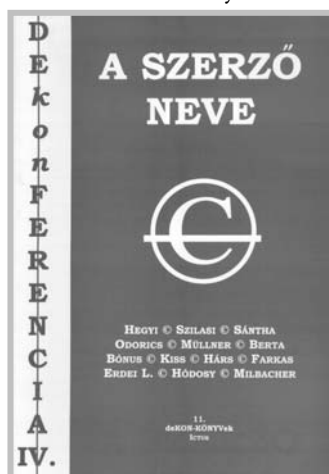
Bernáth tanulmányainak történeti vagy maradandó érdemei közül ki kell emelni azt a teoretikus előfeltevést, amely világosan elhatárolta az irodalmi és nem irodalmi „magyarázatokot” (ez a differencia a ’60-as években még kevésbé volt magától értetődő, mint – más okokból – ma), illetve azt a kritikai aktivitást, amellyel (Arisztotelész *Poétikájából* kiindulva) egy olyan, dogmatikus műfajelméleti hagyomány újragondolására tett kísérletet (ebből a szempontból igen tanulságos a Bécsy Tamással folytatott vita – Bécsy válaszát a kötet függeléként közli), amelynek olykor maga is kényszerűen foglya maradt (pl. a motívum-struktúra egyértelmű elsődlegességének a „cselekményes” mű számára való fenntartásával). Ennek a (Csúri Károllyal, a lehetséges világok elméletének másik kimagasló hazai képviselőjével közösen kidolgozott motívum- és embléma-, vagy akár irodalomdefiníciókra épülő) nem-ideologikus irodalomfelfogásnak a teljesítőképessége azonban, elvi hatékonysága és korlátai mellett, a ’90-es évek hazai irodalomtudományának (a kötet megjelenését körülvevő) kontextusában is alapvetően a „lehetséges világok” teóriájából kibontott szövegelemzési eljárásokat tekintve nevezhető szembetűnőnek, amelyek a „szövegvilág” különös dinamikáját egy látens dialektikában, a műalkotás kettős, „zárt” és „nyílt” modelljének összjátékában lokalizálják. A Bernáth által alkalmazott irodalom-definíció az ún. „szimbolikus tartalomra” épül, amelyet az ismétlődés struktúrái hoznak létre. A motívum és az embléma ezek két alapvető típusaként, vagy inkább aspektusaként foghatók fel, egy zártabb és egy nyitottabb rendszerként. Ebben a látszólag harmonikus kettősségben az embléma meghatározhatósága az adott művön kívüli szövegrésszel vagy valóságdarabbal való azonosíthatóságtól, lényegében tehát az irodalmi jel megkettőződésétől függ, figyelemre-

méltó azonban, hogy a definíció mindkét esetben ez utóbbiak szimbolikus értelmezhetőségét, vagyis – végsősoron – ismételhetőségét állítja fel kritériumként. Az embléma tehát egy megismétlődő szövegrésszel vagy valóságdarabbal (amely – megkettőzöttsége miatt – szükségszerűen önmaga jeleként, tehát szintén szöveggként fogható fel), vagyis – a Bernáth nyújtotta definíció értelmében – a motívummal azonosítható, azaz a teoretikus keret lényegében azon belátás elrejtésén (vagy – ami ugyanaz – fel nem ismerésén) alapul, hogy a két típus valójában elválaszthatatlan.

Az, hogy Bernáth tanulmánya ezzel minden szöveg potenciális nyitottságának, a zárt (motivikus) s így – miként azt a Kassák-interpretáció mutatja – inkább kezelhető struktúrák diszartikulációjának lehetőségét foglalja magában, inkább a teoretikus modell hatékonyságának, mintsem következetlenségének bizonyítéka. Bár ez már végképp túlmutatna e recenzió keretein, többek között ezen a ponton nyílhatnak meg olyan lehetőségek, amelyek – a hatástörténeti közvetítés minden kedvezőtlen kondíciója ellenére – kiindulópontokat képezhetnek egy olyan (újra)olvasáshoz, amelynek teljesítménye alighanem az elidegenítő terminológiai rendszer (nem annyira egy külső, erőszakos „fordítás”, hanem a rendszer által tartalmazott feszültségek dinamizálása általi) kimozdításával kezdődhet, és a Bernáth impozáns művében rejlő inspiratív vagy provokatív (pl. a narratológiai problematikában elfoglalt) vitapozíciók olyan újraszituálásához vezethet, amely a jelenleg talán több bizalommal kezelt fogalmak mélyebb megértéséhez is hozzájárulhat.

Az 1997-ben megrendezett IV. ~~DEKON~~FERENCIA anyaga *A szerző neve* címmel jelent meg, a könyvsorozat 11. darabjaként. Meglehet, véletlen az egybeesés, mégis feltűnő, hogy ugyanabban az évben a fiatal irodalmárok egy másik, immár rendszeresnek mondható összefüggése, a JAK Tanulmányi Napok is szentelt egy ülésszakot a „szerző” problémájának. E hirtelen újraéledő (bár ugyanolyan gyorsasággal le is lohadt) érdeklődés magyarázata aligha az irodalomelméleti orientáció valamely radikális megváltozásában keresendő (bár kétségtelen, hogy a szerző „feltámasztására” irányuló törekvések ismeretesek a külföldi irodalomtudományban is, ezek inkább egyedi, meglehetősen esetleges kutatói célkitűzésekre vezethetők vissza). A ~~DEKON~~FERENCIA előadói – a várhatóságnak megfelelően – Roland Barthes és Michel Foucault elhíresült esszéiből-tanulmányaiból indultak ki, amelyek a szerző „halálának” kihirdetésével,

illetve diszkurzív praxissá nyilvánításával („lefokozásával”) nem is annyira bejelentették, mint inkább összefoglalták a „szerzőnek” az irodalomtudomány strukturalista és posztstrukturalista perspektíváiból funkcionálizálhatatlanná vált alakzata iránti bizalmatlanság kiváltóokait. Feltehető, hogy a fogalom iránti újkeletű érdeklődés (még ha több esetben láthatólag erőltetett is) részben legalábbis a probléma túl evidens, túl gyors megoldásának vagy meghaladásának illúziójára vonatkozik, ám a ~~DEKON~~FERENCIA szerzői – ellentétben a JAK-rendezvény némely előadásával és ezt a sejtést megengedő koncepciójával – nem a „helyreállítás”



deKON-KÖNYVEK 11.

Szeged, 1998

270 oldal, 480 Ft

(a szerző re-autorizálása vagy autoritásának értelmessé tétele) ma aligha (legalábbis célszerűen aligha) megvalósítható igényével tettek kísérletet a problematika újrafogalmazására, előfeltételezve mintegy azt, hogy – Kiss Attila Atilla írását idézve – „a szövegértelmezésben nem lehet Barthes elé visszamenni”.

A kötet több, esetenként viszonylag eltérő és igencsak váltakozó színvonalon előadott stratégiát jelenít meg, amelyek azonban alapvetően az iménti diagnózist, illetve a felidézett két posztstrukturalista „klasszikus” megállapításait igazolják vissza. Az ezekben feltáruló s mind Barthes, mind Foucault által egyértelműen kritikai-leleplező argumentációval kibontakoztatott tézisekhez (tematikusan legalábbis) legszorosabban kapcsolódó írások egyrészt a szerző szemiotikai pozíciójának kérdéséhez (pl. Hegyi Pál, Erdei L. Tamás, illetve Berta Ádám írásai – utóbbi annyival érdekesebben, hogy felvillantja egy lehetséges másik diskurzus, a pszichoanalitikus esettanulmány interpretatív teljesítményét Hazai Attila *Feri: Cukor Kétség* c. regényét értelmezve) vagy a szerzői funkció és a szerző mint személy közötti összefüggések problematikájához (Sántha Attila, Farkas Zsolt) szólnak hozzá javarészt a posztstrukturalista irodalomértelmezés közismert ideológiáit ismételve, másrészt a szerző funkciójában rejlő ideológiai-társadalmi ellenőrzés potenciáljára összpontosítanak (Kiss Attila Atilla).

Ez a Foucault nyomán népszerűvé váló szempont az irodalomtudomány számára feltehetőleg történeti horizontban hasznosítható, sőt – alighanem – tehető egyáltalán értelmessé. A kötetben csupán Kiss írásának második fele érinti ezt a lehetőséget, illetve Milbacher Róbert igényes tanulmánya, amely Arany, Petőfi és Tompa levelezésének megszólításformáiból, illetve ezek látens (az imént tárgyalt könyv terminológiájával élve) emblematikájából kiindulva az önkanonizáció kultikus műveleteire következtet. (Bár nem tartozik szorosan ide, mégis érdemes megjegyezni, hogy a főként a 19. századi magyar irodalomtörténetben újabban immár dominánsnak nevezhető „kultusz kutatás” egyfajta veszélye éppen abban rejlik, hogy a történetileg rögzült, ideologikus tényezőktől gyakran nem független képletek kultikus „eredetének” pusztá feltárása kétségkívül hozzájárul ugyan valamiféle metahistóriai reflexivitáshoz, ugyanakkor kitűnő alkalmat teremt a kanonizációs folyamatok nem institucionális, nem diszkurzív, hanem nyelvi vagy textuális összetevői iránti közömbösség fenntartására. Ez az ebből a szempontból amúgy is elég mostoha sorsú 19. századi kutatások számára végsősoron a kánon további befagyasztásához járulhat hozzá, amennyiben a kultikus műveletek gyakran „archeológiaiaként” elképzelt leleplezésének rekanonizációs ereje eléri ugyan az irodalmi folyamatok institucionális elemeit, irodalmi szövegekkel szembesülve azonban aligha őriz meg sokat hatékonyságából. Ez a megjegyzés persze nem a dolgozat eredményeit vonja kétségbe, hanem inkább egy olyan módszertani jellemény hasznát, amelybe ez a munka is beilleszkedik.)

A „szerző”-fogalom reaktiválását a kötet legtöbb tanulmánya az irodalmi textualitás szintjén, a névvel vagy a szerző-funkcióval való játék retorikai vagy metafikciós aspektusát előtérbe helyezve igyekszik végrehajtani. Ez az „áthelyezési” folyamat egy olyan feszültséggel szembesül, amely a „szerző” fogalmának használati kontextusaiból (pontosabban ezek megsokszorozódásából) következik. Ezt a feszültséget tárgyalja pl. Odorics Ferenc írása, amely Garaczi László önéletrajzi művének valóságvonatkozásait szembesíti a szerzői névvel való játék példáival, amelyek a hagyományosan a műfaj egyik feltételének számító, kitüntetett referenciális környezetet rombolnák. Az már más kérdés persze, hogy a dolgozat kiindulópontja – nyilván a szerző mint alak és a szerzői név közötti ellentétet hangsúlyozandó – feltételez egy olyan (a közvetlen va-

lóságvonatkozás effektusaira épülő) nyelvi magatartásformát Garaczi elbeszélésformájában, amely a „szövegszerűség szabályrendszerét” provokálva látszólag teljesen mimetikus megértésre készlet. Alighanem ez az oka annak, hogy a „szövegvilág” rögzíthetlenségét, az önéletrajzi azonosítások visszaigazolhatatlanságát, illetve tévútra vezetését, egyszóval a szöveg referenciális aberrációit Odorics egyedül a név textualizálásának gesztusaiban lokalizálja, lényegében tehát fenntartva a szöveg kijelentéseinek önéletrajzi kódoltságát. Ha valahol, akkor itt érzékelhető a kontextusok megsokszorozódásának ellentmondásos teljesítménye: a szerzői névvel való játék képes egyfelől a szerző-elv (referenciális) elbizonytalanítására, másfelől viszont (elvonva a figyelmet a szöveg retorikai karakteréről) éppen ezáltal csábíthat a transzparens szövegértés mimetikus útjára. Odorics értelmezése szerint Garaczi szövege a „retorizáltság nullfokán” állna s csupán a tematikus inkongruenciák üresítik ki a szerző önmegjelenítését, ugyanakkor a dolgozatban citált szövegrészek is számtalan olyan példát kínálnak, amelyek aligha igazolják vissza a narráció naivitásának képletét. Pl. a 60. oldalon tárgyalt szövegrészek esetében elgondolkodtató lehet, hogy az Odorics által kiemelt „én valaki más vagyok” szintagma az irodalmi modernség szubjektumfelfogásának egyik alapmondatát idézi, a lap alján citált másik részlet pedig nemcsak logikai és tematikus, hanem tropológiai szinten is kétségbevonja az én azonosíthatóságát („Belenéz reggel a Kovács a tükörbe, és azt mondja, én vagyok a Kovács? Az igazi? [Hályogkovács?]” [kiem. – K. Sz. Z.]). Odorics dolgozata azt bizonyítja, hogy a tematika azonosítása sem lehet egyedüli biztosítéka a szerző alakjának vagy funkciójának a név textualitásába való áthelyezésének, sőt ez esetben az eleve adott teoretikus konklúzió rántotta vissza a szerzői alak tematizálhatóságának szintjére az értelmezést (vagy tartotta azt eleve ott), miáltal az érvelés éppen azt nem támasztja alá, amit következtetésének tud, még akkor sem, ha e következtetés aligha vitatható.

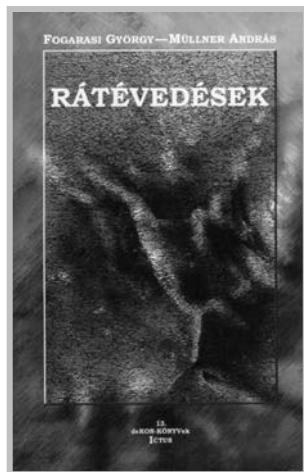
A kötet hasonló motivációjú tanulmányait talán azért kerüli el ez a fajta ellentmondás, mert az autoritás problémáját eleve csupán a név vagy a textuális effektus tekintetében vetik fel: Müllner András a neoavantgard autorizációs gesztusok paradox logikáját elemzi Erdély Miklós egy művében, ismétlődés és eredetiség viszonyára koncentrálna, Hódosy Annamária dolgozata a homonímiában rejlő értelemsokszorozás lehetőségeiből kiindulva – a szerzőtől már ismerhető módon – a jelentéseket cserélgetve Shakespeare-sonettek és fordításaik metafikciós interpretálhatóságát mutatja be, Szilasi László írása pedig Mikszáth *A Noszty-fiú esete Tóth Marival* c. regényének egy lehetséges öntükrét elemzi (egy kétszer elmondott beszéd történetét), a mű gyomorfelfogásának újraértelmezését javasolva.

Hárs Endre és Bónus Tibor dolgozataiban kevésbé ismerős vagy kevésbé megértett teoretikus problémákról derül ki az, hogy a konferencia tárgya irányába is megnyithatók. Hárs három nagyhatású elbeszéléselemélet (Käte Hamburger, Franz K. Stanzel, illetve Gérard Genette rendszereinek) rövid jellemzésével kimutatja, hogy az elbeszélői instancia egymástól igencsak eltérő narratológiai logikák szerint egyaránt rászorul egyfajta fogalmi szupplementumra, amely az „elbeszélő halálának” képzetét felvetve egyfajta hiányt tesz láthatóvá, ennek egy lehetséges magyarázataként a dolgozat Jochen Mecke érvelését ismerteti, amely egy, az elbeszélői ént megelőző személytelen narratív instancia lehetőségét veti fel. Bónus Tibor példás kritikátörténeti tanulmánya Babits és Kosztolányi irodalomfelfogását, egymásra vonatkozó kommentárjaikat és irodalomértelmező munkáikból kirajzolódó olvasási stratégiáikat szembeesíti. Az elemzés utolsó része – Jacques Derridától kölcsönzött kifejezéssel – „a másik invenciójának” módoza-

tait helyezi az addig kidolgozott archeológiai jellegű kritikátörténeti konstellációba, amivel a szerző textuális szétoldódásának olyan aspektusait is feltárja, amelyek a Barthes-esszé által inspirált megközelítésekben figyelmen kívül maradnak: a másik „létrehozásának” paradox, hiszen egyfelől a saját diskurzust pozicionáló, másfelől a „másik” szubjektivitásának és diszkurzív feltételezettségének differenciáját egyszerre tematizáló és leplező teljesítményének analizálásában válik igazán megtapasztalhatóvá az, hogy a „szerző” mint intézményes ellenőrző-stabilizáló funkció textualizálásának perspektíváit csupán az olvasás ebből a szempontból is ellenőrzött végrehajtásának kritikai munkája teheti hozzáférhetővé. A konferencia fő tanulsága is alighanem ebben az irányban keresendő, hiszen a kötet írásai – pozitív és negatív értelemben is – azt sugallják, hogy egy teoretikus felismerés vagy kritikai célkitűzés csakis következményei vagy eredményei felől, jelen esetben nyelvi folyamatok meggyőző analízise révén igazolhatja önmagát – ez utóbbi elmaradása esetén könnyen akár önmagát is megkérdőjelezheti.

A könyvsorozat 13. darabja *Rátévedések* címmel Fogarasi György három és Müllner András hat (az összterjedelmet tekintve azonban a két szerzőt egyenlő arányban reprezentáló) tanulmányát adja közre. A tematikai sokszínűség ellenére könnyen felismerhető, hogy e tanulmányok (legalábbis egyik) központi problematikáját az irodalom történetiségéről alkotott modellek (pl. korszakok, a folyamatképleteket generáló narratív elvek), illetve a szerzők ezekkel kapcsolatos elégedetlensége jelentik. Ez az érdeklődés annak fényében nevezhető különösen jelentésesnek, hogy a deKON-csoporthoz kötődő kezdeményezéseket érő kritikák leggyakrabban ezeknek az irodalom történetiségével kapcsolatos álláspontjait ítélték a leginkább ingatagnak (legutóbb pl. Szilágyi Márton a *Fanni hagyományairól* rendezett konferencia kapcsán), annak ellenére, hogy a csoport – rendezvényeinek témáit tekintve – korántsem idegenkedik a történeti (újra)olvasásban rejlő kihívásoktól.

Müllner András írásainak egy része ilyen rendezvények alkalmából készült, ami magyarázatot nyújthat arra, hogy e dolgozatok jelentős része az irodalomtörténet-írásnak, az (irodalom)történeti jelentésképződés vélt vagy valós folyamatainak üzen hadat. Tanulmányainak egy csoportja olyan szövegek értelmezésére tesz kísérletet (Ady és Arany művei), amelyek nemcsak meghatározzák a magyar irodalomtörténet kánonját,



hanem szövevényes vagy ellentmondásos recepciótörténetük révén e kanonizációs folyamatok logikájára is rávilágítanak. Müllner interpretációi – éppen ezért logikusan – inkább a szövegek recepciótörténetének jellegzetes momentumait elemzik, a szorosabb értelemben vett textuális analízis inkább csak azokat a perspektívákat jelzi, amelyek felől a szövegek önnön értelmezéstörténetükre vonatkozó „kommentárként” vagy kritikaként nyithatók meg az olvasás számára, így pl. *Az eltévedt lovas* szcenikája az interpretációs műveletet a térkép és a táj metaforáival megragadó allegorézissal volna viszonyba állítható. Az ilyen interpretációs érdekelttség természetesen gyakran

deKON-KÖNYVek 13.
Szeged, 1998
236 oldal, 480 Ft

a metafikcionális jelentésszint abszolutizálásához vezet, amivel önmagában pusztán a jelentésszűkítés veszélyeinek tenné ki magát, az ennél nagyobb veszély azonban, a recepciótörténetben lelt ítéletek teljes homogenizálása csak úgy volna elhárítható, ha a korábbi értelmezésekkel folytatandó „dialogus” nem iktatná ki a (recepcióesztétikai kifejezéssel élve) horizontelválasztás műveletét.

Ennek a – történeti olvasat esetében aligha elhanyagolható – lépésnek az elmáradása mutatkozik meg pl. abban, hogy Müllnernek a korábbi Arany-értelmezőkhöz fűzött, ironikusnak szánt kommentárjai azok megnyilatkozásait közvetlen, a jelenben és a jelenlévőkhöz szóló s így persze meglehetősen naiv irodalomelméleti előfeltevésekről tanúskodó komikus allegorézisként kezelik, s – ennyiben mindenfajta „mai” irodalomelméleti előfeltevéssel ellentétben – azok idegenségét (szükségszerűen roncsolt kommunikatív környezetét) kiiktatva erőszakosan az aktuális érvvezetés érdekeihez hasonlítják őket. Ez a történeti naivitás Müllner írásainak másik, a neoavantgard poétikák kérdéseivel (ami ritkaság a hazai irodalomtudományban: érdemben) foglalkozó csoportjában (köztük a már említett, az imént tárgyalt kötetben is szereplő, elgondolkodtató Erdély-tanulmány) is kísért. Bár ezek az írások az egyik eddigi legmeggyőzőbb javaslatot fogalmazzák meg a 70–80-as évek hazai neoavantgárdjának az utóbbi évtizedek irodalmáról létrehozott, bevett s elsődlegesen a ‘80-as évek „prózafordulata” által meghatározott alakulástörténeti modelljeibe való bevonására, gyakorlatilag szintén nem képesek egyetlen korábbi vagy egyszerűen másik olvasatból sem támogatást vagy inspirációt, sem valamely lényegi következtetést kinyerni, ami (pusztán az utóbbi évtizedek irodalomkritikai nézeteinek összetettségre gondolva, amelyek azért nincsenek még olyan „messze”, mint a feltehetőleg jóval szövevényesebb Arany- vagy Ady-recepció) nemigen tudható be kizárólag azok használhatatlanságának.

Fogarasi György egyike azon, a deKON-csoporthoz kötődő irodalmároknak, akik a leginkább függetlenek attól az argumentációs stílustól és lexikai bázistól, amely egy (bizonyos értelemben vett) posztstrukturalista előfeltevérendszer provokatív (vagy inkább ilyennek szánt) és gyakran szólamszerű aktualizációjából jött létre és rögzült a hazai irodalomtudomány köztudatában, írásai feltehetőleg ezért is kommunikálhatók eredményesebben más teoretikus érdeklődésű diskurzusok felé. Fogarasi tanulmányai – angolszász példát követve – a romantikát tekintik az irodalom történeti megközelíthetőségében rejlő problematika paradigmájaként, amelyet a 80–90-es években nagyhatású „új historista” iskolával szemben azonban jó érzékkel Paul de Man munkássága mentén közelít meg. De Man tanulmányainak inspirációja az írások tematikájában és szóhasználatán is jól nyomon követhető, ami, szem előtt tartva azt, hogy Fogarasi de Man *Allegories of Reading* c. művének fordítója, kevéssé nevezhető meglepőnek. Fogarasi számára de Man – összefüggően nem kidolgozott, de azért látensnek nem nevezhető – történetiség-fogalma, pontosabban a „történetiség materialitásának” képzete jelenti a problematika újragondolhatóságának kiindulópontját, noha de Man fogalomhasználatának közvetlen értelmezésére, érthető módon, nem vállalkozik: aligha járna túl nagy kockázattal kijelenteni azt, hogy éppen ebben rejlik a de Man-i dekonstrukció hazai (és nemcsak hazai) megértésének legnagyobb akadálya és kihívása is egyben, mint ahogy az is legalábbis sejthető, hogy a szó de Man-i használatának pontos és meggyőző jellemzése igazából a nemzetközi (bár már jó ideje az átláthatatlanságig kiterjedt) de Man-szakirodalomban is várat magára. Fogarasi elsősorban a romantika de Man-i újraértékelésének gesztusát tekinti a hazai irodalomtörténetbe is applikálhatónak, azt a gesztust, amely a romantikus irodalom önértelmezésének mint az irodalom

egyfajta totális öntudatának újrafeltáráásával az e paradigma demisztifikációjára épülő, róla azonban alapvetően téves képzetekkel rendelkező modern (posztromantikus) irodalmi tudat elhibázott irányvételét leplezné le, egyben a modern (posztromantikus) irodalom önmisztifikációját hatástalanítva. Ez a – de Man életművében már az '50-es évektől jelentkező, persze több újrafogalmazáson keresztül, de végig fenntartott – kritikai imperatívusz magától értetődően kínálkozik a periodizációs klasszifikáció eszközeivel élő irodalomtörténeti reflexió „vakságának” feltáráására, a hazai irodalomtörténeti képleteket (s az azok újragondolására tett kísérleteket) tekintve mégis az mondható, hogy aktivizálása a magyar irodalomtörténetben a 19. századi kutatásokat jóval készültelelenebbül érné, mint a 20. századi irodalom újabban meglehetősen mozgékony kanonikus szerkezeteit.

Így nem tekinthető meglepőnek, hogy Fogarasi egyetlen magyar irodalmi tárgyú tanulmánya Babits „új klasszicizmusának” és Nádas Péter feltételezett „új romantikájának” (?) irodalomtörténeti stabilitását igyekszik felbillenteni. Ez Babits esetében az „új klasszicizmus”-fogalom egy – Babits diskurzusából nemigen következő – radikális olvasatának javaslatában valósul meg, amely a nyelv egyfajta személytelen használatából az „önálló életre kelt” tropológia fontos önértelmező funkciójára következett. Nádas esetében – az összefüggést a „kulcs” exegetikus metaforájának használatai közötti kapcsolat kínálja – *A bárány* c. novella elemzése a szöveg önnön szimbolizációs apparátusának roncsolását igyekszik bemutatni, s azt sugallja, hogy a revízió alá vett irodalomtörténeti „pozíciókat”, amelyeket elsősorban a Kosztolányival, illetve Esterházyval való összehasonlítások alapoztak meg, a nyelv kiszámíthatatlan működése rendíti meg. A dolgozat alapvető vitahelyzete kétségkívül nem független a Kosztolányi-életmű iránti új keletű érdeklődéstől (és Kosztolányi újakanonizálásától), amely – immár visszatérően – olyan ellenvetéseket váltott ki, amelyek rendre Babits irodalomtörténeti rangjának féltéséről tanúskodnak. A de Man-i történeti imperatívusz kínálta párhuzammal élve Babits és Nádas hamis, „demisztifikáló” olvasatai valójában e szerzők félre- vagy nem-olvasására épülnének tehát, amelyeket a Kosztolányihoz és Esterházyhoz köthető nyelvszemlélettel (a kettő feltehetőleg azért nem teljesen ugyanaz!) való gyors azonosulás vezérelne. Gyanakvásra pusztán az ad okot, hogy a vizsgálat alá vont történeti kategóriák újragondolásuk „után” túlságosan is emlékeztetnek a velük szembeállított, „demisztifikálandó” nyelvszemléletekre, ami felveti azt a kérdést, hogy a történeti kritika nem jár-e részint a hamis besorolások alól felszabadítani vélt szerzők újbóli bekebelezésével, illetve egy aktuális kánonszervező elvhez való hozzásimításával. Ahol ugyanis, válaszul pl. Babits egyfajta történeti „leértékelődésére”, a Kosztolányival való „versengés” látens képletét érvényesítve kimondottan azt célozza, hogy e szerzők ne lehessenek – e tematika egyik új keletű kulcsszavával élve – „kijátszhatók” egymás ellen, nem fenyeget-e ott a Fogarasi írásaiban visszatérően hegelianus ideológiaként elvetett „összebékítés” réme? A történeti kategóriák hasonló jellegű, igényes újraolvasására tett kísérletek az ilyen kételyek ellenére is inkább üdvözlendőek, mintsem elvetendőek, hiszen – miként Fogarasi írása – hozzájárulhatnak az irodalom rejtélyes történeti létmódjának megértését célzó párbeszéd kialakulásához.

Kulcsár-Szabó Zoltán